

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KLAIPĖDOS KRAŠTO TEISĖ STUDENTŲ DARBUOSE 1933–1939

The Law of the Memel Territory
in the Final Theses of the Students 1933–1939

SUMMARY

During the period from 1922 to 1939, close to one thousand lawyers' diplomas were awarded at the Law Department of the Lithuanian and later Vytautas Magnus University. One of the conditions for obtaining a diploma was a written work. In total, 529 diploma theses have been preserved. Students wrote on various legal topics – from the legal aspects of the creation of the state of Lithuania up to the legal status of the Transjordan. Sixteen theses were dedicated to the analysis of the law of the Memel Territory.

The article is mainly based on documents found in the Department of Manuscripts of Vilnius University Library and the Central State Archives of Lithuania.

Historical, comparative, and analytical methods were used in the research.

SANTRAUKA

Nuo 1922 iki 1939 m. Lietuvos, vėliau Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto Teisių skyriuje buvo įteikta beveik tūkstantis diplomų. Viena iš sąlygų gauti diplomą buvo rašto darbas. Išsaugoti 529 Teisių fakulteto diplominiai darbai. Studentai rašė įvairiausiomis teisinėmis temomis – nuo 1918 m. Lietuvos valstybės sukūrimo teisinių aspektų iki Užjordanės teisinio statuso. Šešiolika darbų buvo skirta Klaipėdos krašto teisės analizei.

Straipsnyje siekiama išanalizuoti darbus apie Klaipėdos krašto teisę, įvardyti dėstytojus, vertinusius darbus, apžvelgti studentų naudotą literatūrą, pateikti, autorės nuomone, vertingiausias darbų citatas.

Straipsnyje daugiausia remiamasi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje ir Lietuvos centriname valstybės archyve rastais dokumentais. Atliekant tyrimą naudotasi istoriniu, lyginamuoju, analitiniu metodais.

RAKTAŽODŽIAI: Klaipėdos kraštas, diplominiai darbai, autonomija.

KEY WORDS: the Memel Territory, Final Theses, Autonomy.

„...kur statutas tyli, veikia Lietuvos valstybės konstitucijos principai, o tuo pačiu ir bendrai Lietuvos konstitucinė teisė.“⁴¹

ĮVADAS

Iš 529 išsaugotų VDU Teisių fakulteto diplominių darbų šešiolika (vienas jų buvo skirtas konkursui prof. P. Leono premijai gauti) skirta Klaipėdos krašto teisei nagrinėti. Bet šis skaičius nėra tikslus, nes studentai, rašydami kitomis teisės temomis, pateikdavo ir Klaipėdos krašte buvusio teisinio reglamentavimo pavyzdžių. Štai J. Simonaitis savo darbe apie prievolių užtikrinimo būdus aprašė ne tik situaciją Didžiojoje Lietuvoje, Suvalkijoje ar Palangos valsčiuje, bet ir Klaipėdos krašte². Ir tokių darbų buvo daug daugiau.

Tačiau šis straipsnis skirtas tiems studentų darbams, kurių tyrimo objektas buvo išskirtinai Klaipėdos krašto teisė. Šie darbai buvo parašyti 1933–1939 m. laikotarpiu.

Krašto teisė nusipelnė dėmesio, nes tai buvo Lietuvos dalis, į kurią suvereno teisės buvo atiduotos Lietuvai 1924 m. Be to, tai buvo teritorija, kurioje veikė kitos valstybės priimti įstatymai. Be to, tai buvo Kraštas, kuriame kildavo įvairiausių ginčų: dėl Seimelio rinkimų, dėl Direktorijos pirmininko paskyrimo ar atleidimo, dėl vokiečių ir lietuvių kalbų vartojimo Krašto įstaigose, dėl teisininkų ruošimo, dėl Krašto teismų jurisdikcijos, dėl Krašto gyventojų požymio ir t. t. Visi šie ginčai dažniausiai „persikeldavo“ į tarptautinę areną – jie dažnai buvo aptariami užsienio žiniasklaidoje, Lietuvos ir užsienio valstybių diplomatuų pokalbiuose.

Studentų darbus vertino konstitucinės ir administracinės teisės profesorius, *ad hoc* teisėjas Nuolatiname Tarptautiniame Teisingumo Teisme (angl. *Permanent Court of International Justice*), nagrinėjant Krašto Statuto aiškinimo bylą, M. Romeris, administracinės teisės profesorius V. Biržiška, teisės filosofijos profesorius P. Leonas, civilinės teisės profesorius S. Bieliackinas, docentai T. Petkevičius, K. Šalkauskis, D. Krivickas, K. Žalkauskas, V. Jurgutis, asistentas K. Račkauskas.

Literatūra, kuria naudojosi studentai, buvo rašyta daugiausia vokiečių³ ir lietuvių kalbomis. Naudotasi Vokietijos teisės aktais tiek vokiečių kalba, tiek jų vertimais⁴. Tačiau remtasi ir rusų, prancūzų, lenkų (ypač rašant apie Aukštutinę Sileziją) kalbomis rašyta mokslinė literatūra, austrų teisininkų darbais.

Iš lietuvių mokslininkų ir politinių veikėjų parašytų darbų naudotasi M. Romerio⁵, R. Valsonoko⁶, A. Volde-mar⁷, T. Petkevičiaus⁸, V. Burkevičiaus⁹, M. Kavolio¹⁰, A. Jaščenkos¹¹, O. Finkelšteino¹², A. Janulaičio¹³, J. Robinzono¹⁴, M. Urbšienės¹⁵ darbais, 1933 m. Lietuviškąją enciklopedija, studentų teisininkų būrelio į lietuvių kalbą versta mokslinė literatūra¹⁶, Užsienio reikalų ministerijos leidiniais¹⁷, Vyriausiojo Tribunolo sprendimais.

Straipsnio objektas – 1933–1939 m. Teisių fakulteto studentų baigiamieji darbai apie Klaipėdos krašto teisę. Ty-

rimo tikslas – atskleisti studentų analizuojamų temų apie Klaipėdos krašto teisę turinį.

Straipsnyje daugiausia remiamasi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje, Lietuvos centriniame valstybės archyve rastais dokumentais. Atliekant tyrimą naudotasi istoriniu, lyginamuoju, analitiniu metodais.

AKTAI PRIEŠ KONVENCIJĄ DĖL KLAIPĖDOS KRAŠTO

Studentai P. Šilas¹⁸, B. Kanas¹⁹, J. Gegužis²⁰, J. Matulionis²¹, C. Abramavičius²², S. Mockus²³ savo darbuose skyrė nemenką dėmesį įvykiams ir priimtiems dokumentams prieš ratifikuojant Konvenciją dėl Klaipėdos krašto, t. y. prieš suteikiant Lietuvai suvereno teises į Kraštą, taip pat deryboms dėl Konvencijos teksto.

Trumpai apžvelgsime minimus dokumentus remdamiesi J. Švelniko darbu²⁴:

1. Versalio sutarties 99 straipsnis, įtvirtinęs, kad Vokietija atsisako visų teisių ir titulų į teritoriją, esančią tarp Baltijos jūros, Rytų Prūsijos šiaurės rytų sienos ir buvusios Vokietijos-Rusijos sienos. Taigi Versalio sutarties 99 straipsnis įtvirtino Krašto suverenias teises Didžiosios Santarvės valstybėms, o jos vėliau, pasirašydamos Konvenciją dėl Klaipėdos krašto, šį suverenitetą perdavė Lietuvai.
2. 1920 m. vasario 15 d. Vokietijos vyriausybės komisaras perdavė Kraštą Santarvės valstybių atstovui generolui D. Odry²⁵. Štai kaip studentas apibūdino prancūzų valdymo laikotarpį: „<...> okupacinė šio krašto valdžia nieko nedarė šio krašto susijungimui su Lietuva pagreitinti. Priešingai, ši

valdžia stropiai rengė dirvą Lenkijos siekiams bet kuriuo būdu įsigalėti Klaipėdoje, ypatingai jos uoste, nors tai ir buvo vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą“²⁶.

3. 1921 m. lapkričio 11 d. priimama Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl Klaipėdos krašto jungimosi su Lietuvos Respublika, kaip jos autonominė dalis (Robinzonas 1934: 7–8).
4. 1923 m. sausio 19 d. Krašto gelbėjimo komitetas deklaracijoje pareiškė, kad Klaipėdos kraštas jungiasi su Lietuvos Respublika Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliucijos pagrindais²⁷.
5. 1923 m. sausio 24 d. Lietuvos Seimas priėmė rezoliuciją, kuria išreiškė akceptuojąs Krašto gyventojų tvirtą valią amžinai susijungti su Lietuvos Respublika, ir patvirtino Steigiamojo Seimo rezoliuciją dėl Krašto jungimosi su Lietuvos Respublika²⁸.
6. 1923 m. vasario 16 d. Ambasadorių konferencija perleido Lietuvai Santarvės valstybių turimas suvereno teises į Klaipėdos kraštą atitinkamomis sąlygomis²⁹.
7. 1924 m. gegužės 8 d. pasirašyta Konvencija dėl Klaipėdos krašto (toliau – Konvencija)³⁰.

LIETUVOS SUVERENO TEISĖ IR KLAIPĖDOS KRAŠTO AUTONOMIJOS KLAUSIMAI

Konvencija buvo tarptautinis dokumentas, pasirašytas iš vienos pusės Lietuvos, o iš kitos pusės – Britų imperijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos. Vienas jos priedų vadinosi Klaipėdos krašto Statutas (toliau – Krašto Statutas arba Statutas).

Tarpukario studentai Statutą apibūdino taip: „Klaipėdos statutas kaip juridinis dokumentas, yra dvejojo charakterio. Iš vienos pusės jis yra Lietuvos įstatymas, tvarkąs Klaipėdos krašto vietos organų kompetenciją ir veikimą <...> iš antros pusės, Klaipėdos statutas sudaro 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiaus Konvencijos I priedą.“³¹

Taigi Krašto Statutas buvo integrali Konvencijos dėl Klaipėdos krašto dalis. Tai reiškė, kad šis dokumentas buvo tarptautinis teisės aktas.

Tačiau dokumentas ilgainiui kėlė nesusipratimų, ginčų tarp Didžiosios Lietuvos ir Krašto žmonių, lygiai kaip ir tarp Vokietijos ir Lietuvos ar Konvenciją pasirašiusių šalių.

Pagal Konvencijos 2 straipsnį, Klaipėdos kraštas sudarė Lietuvos suvereniteto vieneta, kuris naudojosi legislatyvinės, teisminių, administracijos ir finansų autonomija Statuto ribose. Taigi minėtasis straipsnis suteikė suvereno teises Lietuvai į Kraštą, tačiau tame pačiame straipsnyje įtvirtino ir Krašto autonomiją.

Toks suvereno ir autonomijos teisių derinys, galima sakyti, „užprogramavo“ ateityje kilsiančius konfliktus. Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo klostėsi tradicija atitinkamoms teritorijoms suteikti au-

tonomijos teises, pavyzdžiui, Alandų salos Suomijoje, Užkarpatė Čekoslovakijoje, Aukštutinė Silezija Lenkijoje. Taip buvo pasielgta ir su Klaipėdos kraštu.

Taigi tarpukario studentai nemažai dėmesio skyrė Lietuvos suvereno teisėms į Kraštą ir Krašto autonomijai aptarti.

Pirmiausia studentai bandė atskleisti suvereno sampratą. J. M. Lapinskas darbe³² aptarė suvereno koncepcijų įvairovę, išskyręs jas į tris grupes.

Pirma, vokiškoji, aiškinanti Lietuvos suvereno teises į Kraštą kaip federacijos ryšį tarp dviejų savarankiškų valstybių. Čia darbo autorius citavo A. Rogge: „nešiotuju autonominių galių yra Klaipėdos krašto tauta (vok. *Memelländisches Volk*), vadinasi, visuma Klaipėdos krašto gyventojų, o ne lietuvių tauta“³³.

Antra, signatariškoji, traktuojanti suverenumą kaip padalintą tarp Lietuvos ir Krašto. Pasak studento, šiai koncepcijai pagrindą davė Statuto aiškinimo byla Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teisme³⁴. Studentas rašė: „kas pasakyta Konvencijoje ir jos prieduose, priklauso Lietuvos Respublikai, kas už šių ribų – palikta išimtinai Klaipėdos krašto laisvei“³⁵. Tačiau darbo autorius pripažįsta, jog toks požiūris yra „dirbtinis“, ir pateikia M. Romerio požiūrį, kad „kas neįdėta į konvencijos aktą, tas Lietuvai neperleista. Jeigu Lietuvai neužtenka teisių savo suverenumui Klaipėdos krašte vykdyti ir išlaikyti, tai ji turinti kreiptis į Signatarines valstybes <...>, kad galėtų savo suverenumą šiame krašte įvykdyti. Tokiu būdu atrodytų, kad Lie-

tuvai ne visas suverenumas Krašte buvo perleistas, kad dar jo pasilikę ir Signatarinėms valstybėms³⁶.

Trečia, lietuviškoji arba vieningo suverenumo, koncepcija reiškė, kad autonomija nėra absoliuti, kad ji veikia pagal Statutą ir kad centrinė valdžia buvo įgaliota prižiūrėti, jog autonominiai organai veiktų tik pagal Statutą, o tas veikimas būtų suderintas su Lietuvos Konstitucijos principais, neprieštarautų tarptautinėms prievolėms.

B. Kanas³⁷ rašė: „<...> krašto autonomija nustatyta tarptautinės teisės sutartimi, o Lietuva kaip šios sutarties kontragentas turi tą autonomiją vykdyti. Šios autonomijos paseka yra dviejų valdžių egzistavimas valstybėj, kurios siaurina viena kitą: Centro valdžia ir autonominė³⁸. Studentas tvirtino, kad Lietuvai buvo perduotos suvereno teisės į Kraštą, bet vidaus valdymas nepriklausė nuo suvereniteto turėtojo, o „tai aiškiai prieštarauja suvereniteto sąvokai“³⁹. Studentas taip pat aptarė garantijas Konvencijai vykdyti, t. y. būdus spręsti nesutarimus dėl Krašto tarp Lietuvos ir Konvenciją pasirašiusių valstybių – kreipimąsi į Tautų Sąjungos Tarybą, į Nuolatinius Tarptautinio Teismo rūmus Hagoje. Pasak autoriaus, šie būdai taip pat siaurino Lietuvos suvereno teisės į Kraštą.

Studentai darbuose rėmėsi M. Romeiro žodžiais: „Nėra įmanoma, kad suvereninė valstybė turėtų ir galėtų kam nors skųstis dėl autonominės provincijos organų neteisėtinio veikimo arba apsileidimo ir kad nedrausmingos provincijos sudraudimas pareitų nuo svetimos jėgos, laiduojančios valstybei jos provincijos drausmingumą... Jokių abejonių, jokių

dar klausimų čia negali būti...“ (Romeris 1932: 456–457).

Todėl ne vienas studentas siūlė priimti įstatymą Krašto Statutui vykdyti, kuriuo būtų įsteigti organai kilusiems ginčams tarp Didžiosios Lietuvos ir Krašto institucijų spręsti, būdai, kuriais būtų galima centrinėms institucijoms vykdyti vietos institucijų nevykdomas pareigas ir pan. Toks įstatymas buvo priimtas ir toks teismas buvo įsteigtas, tačiau niekada nepradėjo veikti (plačiau: Deviatnikovaitė 2018b).

P. Sirūnas pristatė tuo metu pagarsėjęsias tris Vokietijos teisininkų teorijas apie Klaipėdos krašto teisinį statusą⁴⁰.

A. Rogge, R. Thoma, G. Langer teorija apie Kraštą kaip suverenią valstybę, reiškianti, kad Kraštas turėjo savo tautą, savo teritoriją, savo valdžią ir t. t.

E. Friesecke, J. Hallier, P. Borchert, A. Hesse teorija apie Kraštą kaip valstybės fragmentą, landą, reiškianti, kad Kraštas yra žemė, teritorinis junginys, panašus į valstybę ir funkcionuojantis kaip valstybė ir t. t.

J. Kunz, R. Schierenberg, J. Hatschek teorija apie Kraštą kaip autonominių teritorinių vienetą, provinciją, reiškianti, kad Krašto autonomija plati, gubernatoriaus veto teisės buvo vienintelė jo esminė teisė, Direktorija buvo kaip ministrų kabinetas parlamentinėje valstybėje ir t. t.

Studentas apie Klaipėdos kraštą padarė tokią išvadą: „Kraštas yra unitarinės valstybės teritorialinis autonominis vienetas, kuris, būdamas įjungtas į ją ir daugeliu atžvilgių sulietas su ja, yra subordinuotas suverenei Lietuvos valdžiai ir kuris pagal statutą negali pretenduoti į kompetencijos išplėtimą...“⁴¹

J. Matulionis analizavo suvereniteto sampratą ir, remdamasis A. Jaščenkos tarptautinės teisės kursu, suverenitetą apibūdino taip: „valdžios savumas, kuris reiškiasi vyriausia aukščiausia valdžia ir vadinasi, nepareina nuo kurios nors kitos valdžios“⁴². Studentas citavo M. Romerį: „Valstybė Klaipėdos teritorijoje yra viena, tai Lietuva: Vieninga valstybė, vienas ir jos suverenumas – Lietuvos suverenumas.“⁴³ Taigi darbo autorius padarė išvadą, kad pats Kraštas neturi jokių suverenių galių.

P. Šilas⁴⁴ analizavo autonomijos sąvoką ir Krašto autonomijos pobūdį, pastebėdamas vieną iš autonomijos požymių – tikru autonomijos subjektu buvo ne visi Krašto gyventojai, bet tik tie, kurie turėjo Krašto gyventojų požymį. Studentas, remdamasis Krašto Statuto nuostatomis, įvardijo Krašto autonomiją ketveriopa – legislatyvine, juridikine, administracine ir finansine.

J. Matulionis, rašydamas apie Klaipėdos krašto autonomiją⁴⁵, ją apibūdino taip: „Kiekviena autonomija yra *ad hoc* sudaryta institucija. Tai yra valstybėje tam tikra išimtis, tam tikras plotas teritorijos, kuriame žmonės turi ypatingesnių teisių, ypatingesnių sąlygų, ir prievolių negu visi kiti tos pačios valstybės piliečiai.“⁴⁶ Taip pat išskyrė keletą autonomijos bruožų. Pirma, valstybė yra kažkam pasižadėjusi autonomijos organizaciją saugoti. Antra, centrinė valdžia negali kištis į autonominės teritorijos vietos institucijų veiklą. Trečia, autonominės teritorijos institucijų kompetencija yra platesnė nei savivaldybių.

J. Švelniko darbe buvo analizuojamos federacinės ir unitarinės valstybės sąvo-

kos, išskiriant joms būdingus bruožus. Jis rašė: „Sudedamąsias federacinės valstybės dalis priimta vadinti štatais, lankais /žemėmis/, kantonais ir pan., o decentralizuotos unitarinės valstybės dalys vadinamos autonominėmis provincijomis, autonominiais kraštais.“⁴⁷

Studentas bandė atskleisti teisinį santykį tarp autonominio krašto ir valstybės, tvirtindamas, kad autonominis kraštas yra „subordinuotas“ centro valdžiai ir pats nedalyvauja steigiant valstybės suverenitetą. Darbo autorius analizavo Konvencijos dėl Klaipėdos krašto nuostatas, atskleidžiančias Krašto autonomijos apraiškas ir Didžiosios Lietuvos suvereno teises į Kraštą. Studentas padarė išvadą, kad Kraštas buvo autonominė Lietuvos dalis („autonominė Lietuvos valstybės provincija“), subordinuota Lietuvos valstybės suverenei galiai.

J. Matulionis savo darbe aptarė ir klausimus, dėl kurių dažniausiai kildavo ginčų. Jis svarstė Krašto gubernatoriaus, Seimelio, Direktorijos kompetenciją, šių institucijų tarpusavio santykį, Krašto policiją, mokyklas, pastebėdamas, kad tiek policija, tiek mokyklos „liekasi priežiūroj ir kontrolėj Centro organų“⁴⁸. Aprašė mokesčių sistemą, tvirtindamas, kad tiesioginiai mokesčiai buvo grynai autonominės valdžios kompetencijoje, tuo tarpu tokių mokesčių kaip muitai, akcizas tvarkymas buvo padalytas tarp centrinės ir autonominės valdžių.

Buvo aprašyta tarnautojų pasikeitusių padėtis, Krašto teismai, tvirtinant, kad „Krašto teismai, ligi Vyriausiojo Tribunolo grynai autonominė sritis“⁴⁹, Krašto prokurorai, pilietybės klausimas, nurodant, kad „optacijos teise Klaipėdos gy-

ventojai <...> kas norėjo pasirinko Lietuvos pilietybę, kas norėjo likosi Vokietijos piliečiai“⁵⁰, Krašto gyventojų požymio institutas, reiškiantis, kad asmens, kuris gyvena Krašte ir buvo pasirinkęs Lietuvos pilietybę, asmens tapatybės dokumente šalia įrašo „Lietuvos pilietis“ buvo ir įrašas „Krašto gyventojų požymis“. Studentas darbe kėlė klausimą, ar tai nereikia, kad Krašto gyventojas neturi dvigubos pilietybės? Pavydžiui, Krašto gyventojas, būdamas ir Lietuvos piliečiu, galėjo rinkti ir Seimelio narius, ir Seimo narius, galėjo pretenduoti į valstybės vadovo postą. Tuo tarpu Lietuvos pilietis be Krašto gyventojų požymio negalėjo dalyvauti ir būti renkamas į Krašto Seimelį arba būti autonominių įstaigų tarnautoju.

Studentas aptarė ir kalbų klausimą, nes, pagal Statuto 27 straipsnį, Krašte buvo dvi oficialios kalbos – lietuvių ir vokiečių. Jis rašė: „kas iš to, kad iškaba

bus dviejų kalbų? <...> Svarbu, kad pilietis betarpiai gali susikalbėti su valdininku. Paimkim, kad ir teismo įstaigą. Kaip gali teisėjas ar prokuroras apklausti, ar tai liudininką ar kaltinamąjį, nesuprasdamas jo kalbos. Vertėjai to neatstos“⁵¹ (plačiau apie lietuvių kalbą Krašto teismuose: Deviatnikovaitė 2018a). Kai kurie Krašto vokiečiai kėlė klausimą, kokią lietuvių tarmę turėjo vartoti Krašto tarnautojai įstaigose: „Ar bendra „Kowno-litauisch und szameiteisch“ ar „pruszisch – litauisch“⁵². Studentas priminė esant bendrinę lietuvių kalbą.

Apie Krašto autonomijos ir Lietuvos valstybės suvereno santykį būta ir daugiau darbų⁵³. Pažymėtina ir tai, kad 1940 m. Teisių fakultete buvo pristatytas habilitacijos daktaro darbas apie Krašto teisinį statusą⁵⁴. Jį parašė VDU docentas D. Krivickas, kuris 1935 m. buvo paskirtas Statutinio Teismo teisėju.

KLAIPĖDOS KRAŠTAS IR ALANDŲ SALOS, UŽKARPATĖ, SILEZIJA, KATALONIJA

Studentai darbuose⁵⁵ lygino Krašto teisinį statusą su kitose valstybėse esančiomis autonominėmis teritorijomis – Alandų salomis Suomijoje, Užkarpatė Čekoslovakijoje, Silezija Lenkijoje, Katalonija Ispanijoje.

J. Gegužis konkursiniame darbe prof. P. Leono premijai gauti padarė keletą išvadų, atskleidžiančių skirtumus ir panašumus tarp Klaipėdos krašto ir minėtų teritorijų autonomijos.

Pirma, Krašto Statutas yra tarpautinis dokumentas. Tuo tarpu kitų teritorijų autonominiai statutai buvo atitinkamų respublikų įstatymų leidžiamųjų valdžių

įstatymai, išskyrus Užkarpatę, kurios 1920 m. autonomijos dėsnių buvo išdėstyti 1920 m. Čekoslovakijos konstitucijoje, ir Aukštutinę Sileziją, kurios statusas buvo įtvirtintas 1922 m. gegužės 15 d. Ženevos susitarime.

Antra, visi autonominiai kraštai turėjo savo įstatymų leidžiamąją valdžią, jiems veto teisę turėjo arba centrinės valdžios atstovas vietoje (pvz., Krašto gubernatorius), arba centrinės valdžios prezidentas. Klaipėdos krašte veto teisę Krašto Seimelio priimtiems įstatymams priklausė Lietuvos prezidento skiriamam Krašto gubernatoriui.

Trečia, visose teritorijose buvo gubernatoriai ir direktorijos arba jų analogai. Vienur gubernatorius buvo renkamas vietos gyventojų, kitur, kaip, pavyzdžiui, Klaipėdos krašte, buvo skiriamas valstybės vadovo, direktorijos, t. y. teritorijos vykdomosios valdžios, privalėjo turėti teritorijos įstatymų leidžiamosios valdžios pasitikėjimą.

Ketvirta, teritorijų finansavimo klausimai taip pat buvo aptarti. Pavyzdžiui, skirtingai nei Klaipėdos krašte, Silezija turėjo aiškiai nustatytas pajamas ir atsiskaitymo būdą su Respublikos išdu, tuo tarpu Klaipėdos kraštui Didžiosios Lietuvos valdžia skirdavo „tam tikras dotacijas“⁵⁶.

Penkta, studentas apžvelgė dokumentų, kuriais buvo suteiktos autonomijos teisės minėtiems kraštams, vykdymo priežiūrą. Iš atlikto tyrimo paaiškėjo, kad, pavyzdžiui, Užkarpatės „autonomija yra tik ant popieriaus“⁵⁷, nes ji neturėjo autonominio statuto apsaugos priemonių, Alandų salos galėjo pateikti skundą Tautų Sąjungai per Suomijos vyriausybę, o perduodant Sileziją Lenkijai buvo pagalgvota apie galimus konfliktus su Vokietija: „<...> perskeldami Vokietiją koridorium, atiduodami Lenkijai turtingiausią akmens anglimi, geležimi ir mineralais Silezijos dalį <...> sukels Vokietijoje didžiausią nepasitenki-

nimą, ir vos Vokietija bent kiek po Didžiojo karo žaizdų atsigaus, ji reikalaus sienų revizijos“⁵⁸. Todėl buvo įsteigtos dvi teisminės institucijos – Mišrioji Komisija ir Aukštutinės Silezijos Trečiųjų Tribunolas, – turėjusios nagrinėti ginčus tarp Lenkijos ir Vokietijos dėl autonomijos vykdymo.

Labai išsamią analizę atliko J. Šližys. Jis padarė keletą išvadų, pabrėždamas, kad iš visų autonominių kraštų plačiausias kompetencijas turėjo Klaipėdos krašto institucijos, tuo atžvilgiu konkuruodamos su Anglijos dominijomis: „Klaipėdos krašto autonomija savo kompetencijų platumu ir savo režimu praneša visas kitas autonomijas ir tam tikrais atvejais Lietuvos suverenumą daro iliuzoriniu.“⁵⁹ Pavyzdžiui, studentas akcentavo, kad tik Klaipėdos kraštas ir Katalonija turėjo autonominius teismus, kad nebuvo tokio valstybės teismo, kuris spręstų ginčus tarp Krašto ir Didžiosios Lietuvos. Taip pat buvo pastebėta, kad „Toki dalykai, kaip vidaus policija, socialis draudimas, mokyklos, sveikatos reikalai, administracinis krašto suskirstymas <...> be jokių rezervų pavedami vietos organams. Jie turi progos skūstis, kad Lietuva įveda savo politinę policiją Klaipėdos krašte, kad Lietuva tvarko svetimšalių išsileidimo reikalą, kad įvedama karo padėtis, kad kalbų lygybės nesilaikoma...“⁶⁰

KLAIPĖDOS KRAŠTO INSTITUCIJOS

Studentai parašė darbų apie Krašto gubernatorių ir Klaipėdos autonominių ir vietos savivaldybių įstaigų tarnautojus, jų šeimų socialinį aprūpinimą Lietuvoje⁶¹.

Gubernatoriaus statusą P. Šilas analizavo keleriopu požiūriu.

Pirma, gubernatorius kaip centrinės valdžios atstovas, kadangi jį skirdavo valstybės vadovas. Studentas, remdama-

sis Statuto 1, 4, 6, 7 straipsniais, tvirtino: „Jis turi veto teisę prieš Seimelio priimtus įstatymus, jis yra Statuto išvardytų ir neišvardytų kompetencijų vykdymo saugotojas ir net jų konflikto sprendėjas.“

Antra, gubernatorius kaip krašto valdžios institucija yra tada, „kada vykdo su valstybine priežiūra nieko bendra neturinčias funkcijas“⁶², t. y. skiria Krašto Direktorijos pirmininką, skelbia Seimelio įstatymus, jį sušaukia ir paleidžia. Tokias gubernatoriaus funkcijas studentas įvardijo kaip vietinio pobūdžio funkcijas.

Trečia, gubernatorius kaip centrinės valdžios deleguotų funkcijų vykdytojas. Pavyzdžiui, leidimų išdavimas užsieniečiams dirbti ir gyventi Krašte, priežiūra, išduodant Krašto vietos organams pasus, pirmininkavimas optacijos klausimais ir pan.

Darbe buvo detaliau analizuotos kai kurios gubernatoriaus funkcijos, pavyzdžiui, gubernatoriaus teisė kontroliuoti krašto mokyklų mokymo programas, lietuvių ir vokiečių kalbų vartojimą švietimo procese. Studentas aiškinosi gubernatoriaus funkcijas Krašto finansų, teismų atžvilgiu. Pastarojoje srityje studentas išžvelgė tik vieną gubernatoriaus funkciją – „bausmių dovanojimo teisę“⁶³.

P. Šilas ieškojo būdų, kaip padaryti taip, kad autonominė valdžia „nepamirš-

tų savo prievolių“. Jis siūlė pripažinti valstybės suvereninei galiai leisti įstatymų galios dekretus, norint prireikus atstatyti teisinę padėtį Krašte. Taip pat siūlė steigti Konstitucinį teismą, kuris spręstų kompetencijos ginčus tarp Krašto vietos organų ir centrinės valdžios institucijų.

Z. A. Aglinskas analizavo valstybės tarnautojų ir jų šeimų aprūpinimą pensijomis, ligos, neįgalumo, nelaimingų atsitikimų, jų atleidimo, mirties atvejais tiek Didžiojoje Lietuvoje, tiek Klaipėdos krašte. Studentas pastebėjo, kad šie dalykai yra skirtingai reglamentuojami. Atkreipė dėmesį į faktą, jog socialinio aprūpinimo pradininkė buvo Vokietija, 1853 m. įdiegusi savivaldybių tarnautojų aprūpinimą pensijomis, 1871 m. kariškių socialinį aprūpinimą, 1872 m. visiems etatiniams valstybės tarnautojams ir jų šeimoms socialines garantijas, 1883 m. tarnautojų aprūpinimą ligos atveju, 1884 m. nelaimingų atsitikimų atvejais ir pan. Tuo tarpu tuometinės Lietuvos teritorijoje socialinių garantijų klausimas buvo pirmąkart sureguliuotas 1919 m., priėmus įstatymą dėl kariškių algų ir pensijų⁶⁴. Taigi Klaipėdos krašto teritorijoje valstybės tarnautojų socialinių garantijų institutas buvo žinomas seniau ir, studento teigimu, tobulesnis nei Didžiojoje Lietuvoje.

KLAIPĖDOS KRAŠTO TEISININKŲ RUOŠIMAS

M. Klimkaitis⁶⁵ rašė apie Krašto teisininkų ruošimą⁶⁶. Tuo metu tai buvo aktualus klausimas, nes iki 1934 m. Krašto teisininkams buvo pripažįstamas teisinis išsilavinimas, įgytas tik Vokietijoje. Tai reiškė, kad Krašto teismuose mažiau-

siai iki 1934 m. dirbo tik Vokietijoje įgiję išsilavinimą teisėjai ir teismų darbuotojai (valstybės gynėjai, advokatai, notarai, tardytojai, asesorai, referendarai ir sekretoriai). Galbūt dėl to studentas išskaidė Krašto teisininkų ruošimo istoriją į

tris etapus: iki 1920 m. sausio 10 d., kai įsigaliojo Versalio sutartis, nuo 1920 m. sausio 10 d. iki 1934 m. gruodžio 1 d., kai Krašto direktorija paskelbė sprendimą dėl juridinių egzaminų⁶⁷, ir nuo 1934 m. gruodžio 1 d. iki 1938 m., t. y. kada studentas rašė darbą. Darbe M. Klimkaitis prisipažino, kad turėjo galimybę su šiuo klausimu susipažinti Klaipėdoje, Kauno ir Berlyno universitetuose.

Studentas pabrėžė, jog perėmus Kraštą buvo perimti visi Vokietijos ir Prūsijos įstatymai, galioję iki Versalio sutarties, įskaitant ir Prūsijos teismų santvarkos įstatymą bei įstatymą apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnei teismų tarnybai. Taigi teisininkų ruošimo tvarka buvo reglamentuojama ne Klaipėdos krašto įstatymais, bet Vokietijos ir Prūsijos. 1934 m. gruodžio 1 d. buvo paskelbtas Krašto direktorijos paliepimas dėl juridinių egzaminų, šiek tiek pakeitęs situaciją. Studentas analizavo ir šį teisės aktą, ir situaciją, susiklosčiusią iki minėto teisės akto priėmimo, tos situacijos atitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Krašto Statutui.

Gruodžio 1 d. paliepimas, deja, suteikė galimybę kai kurių profesijų teismų darbuotojams laikyti egzaminus Vokietijoje, pavyzdžiui, asesoriaus. Taigi studentas, norėdamas įrodyti tokią teisinio reguliavimo spragą, lygino VDU Teisių fakulteto Teisių skyriaus studijų programą su Berlyno ir Karaliaučiaus universitetų programomis. Jis padarė išvadą, kad šiuose universitetuose negali būti ruošiami Krašto teisininkai: „Kas tinka Vokietijai, netinka Klaipėdos Kraštui“⁶⁸, nes kai kuriose programose, ypač Kara-

liaučiaus universiteto, buvo dėstomi tokie dalykai: „Tarptautinės teisės klausimai Klaipėdos krašte“, „Tarptautinės teisės problema Klaipėdos krašte“. Studentas griežtai tvirtino: „Iš šių paskaitų matyti, kokia yra vokiečių politinė intencija Klaipėdos krašte. Kas yra skaitęs tokius vokiečių autorius kaip Rogge, Friesecke, Hesse, Borchert ir kitus, o be to, seka atsakingų Vokietijos vyrų kalbas ir visas tas disertacijas, kurios parašytos įvairiais Krašto klausimais, tas nė kiek negali abejoti, Krašto teisininkų paruošimas III Reiche yra negalimas.“⁶⁹

Taip pat studentas tvirtino, kad nuo 1935 m. Vokietijos universitetai atsisakydavo priimti Klaipėdos lietuvius studijuoti, kad šie nesudarytų konkurencijos Krašte dirbantiems teisininkams. Kita vertus, studentas atkreipė dėmesį į politizuotą teisininkų ruošimą Vokietijoje. Darbo autorius citavo nacistinės Vokietijos švietimo ir teisingumo ministrų žodžius apie nacionalsocialistinę teisės mokslą. Taip pat pastebėjo, kad „Karaliaučiaus universitetas, kuriame dėstoma lietuvių kalba bei literatūra, yra oficialus politinis avangardas Vokietijos rytuose, kitaip sakant „*Drang nach Osten*“ postas“⁷⁰.

Galiausiai darbo autorius padarė išvadą, kad toks Krašto teisininkų ruošimas negali būti pateisinamas „nei juridiniais, nei politiniais, nei tautiškais – valstybiškais, nei finansiškais sumetimais“. Jis pateikė pasiūlymą Krašto Seimeliui priimti naują Krašto teismų santvarkos įstatymą, kuriame būtų naujai suredaguotos nuostatos apie teisininkų ruošimą, įtvirtinant privalomas studijas Vytauto Didžiojo universitete.

CIVILINĖS TEISĖS INSTITUTAI STUDENTŲ DARBUOSE APIE KLAIPĖDOS KRAŠTĄ

Studentai gilinosi ne tik į Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisinio santykio analizę, rašė ne tik lyginamuoju aspektu, bet gvildeno ir privatinės teisės klausimus.

K. Balkūnas⁷¹ darbe apie nepilnamečių globą pastebėjo sudėtingą civilinių teisinių santykių reglamentavimą Lietuvoje – tuo metu galiojo keturi civiliniai įstatymai: 1) buvusios Suvalkų gubernijos teritorijoje 1825 m. lenkų Civilinis statutas (rus. *Гражданское уложения Царства Польскага*), prancūzų civilinis kodeksas arba Napoleono kodeksas (rus. *Гражданский кодекс Наполеона*); 2) Palangos valsčiuje – nuo 1864 m. Vietos gubernijų įstatymų rinkinys (rus. *Свод местных узаконений губерний остзейских*); 3) buvusiose Kauno ir Vilniaus gubernijose – carinės Rusijos civiliniai įstatymai (rus. *Свод законов Российской Империи, Том X, Часть 1 – Закон Гражданский*); 4) Klaipėdos krašte – Prūsijos imperijos civilinė teisė (Vok. *Bürgerliches Gesetzbuch für das Deutsche Reich – BGB*).

Studentas kritikavo kai kurių galiojančių įstatymų archajiškumą. Pavyzdžiui, jis tvirtino, kad Rusijos imperijos civiliniai įstatymai nepilnamečių globos klausimus reglamentavo taip, tarsi Lietuvoje būtų nepanaikinti luomai. Taigi studentas aprašė Prūsijos imperijos civilinius įstatymus, tuo metu veikusius Klaipėdos krašte, lygino juos su Suvalkijoje galiojančiais įstatymais ir padarė išvadą, kad abu teisės aktai panašiai reglamentuoja nepilnamečių globos institutą, išskyrus tai, kad Prūsijos įstatyme nebuvo skiriama santuokinių ir nesantuokinių vaikų globos tvarka. Studentas rašė: „ne-

vedybiniai vaikai privalomi lygios globos su vedybinais“⁷². Taip pat studentas atkreipė dėmesį į naują Prūsijos įstatyme įvestą rūpybos institutą, reiškiantį tik kai kurių nepilnamečių reikalų tvarkymą. Darbo autorius analizavo nuostatus, atskiriančius nepilnamečių ir pilnamečių globą. Darbe buvo tiriamas ir Šveicarijos civilinis kodeksas, lyginamas su Vokietijos ir padaryta išvada, kad Šveicarijos teisės aktas yra pats moderniausias. Buvo analizuotas ir 1825 m. Civiliniame kodekse reglamentuojamas globos institutas. Studentas kėlė klausimą, ar globos teisė yra viešosios, ar privatinės teisės dalis, ir tvirtino, kad „<...> valstybinė, kiek liečia paimti globos reikalų vedimą ir privatinė, kiek liečia globos reikalų tvarkymą nepilnamečių atžvilgiu“⁷³.

Taip pat studentas apžvelgė globos teisiniuose santykiuose dalyvaujančius organus. Globos teismas patikėtas Krašto valsčių teismams. Globėjas, kurį skiria teismas *ex officio* ir kurių galėjo būti dvi rūšys – „testamentiniai“ ir „įstatyminiai“. Globėjas saugotojas, t. y. tas, kuris prižiūri globėjo veiksmus. Daugelis globėjų, t. y. skiriami globėjai ypatingais atvejais dėl turto, esančio skirtingose vietose, dėl skirtingų brolių ar seserų interesų. Bendruomenės, kurios galėjo apimti visą kaimą, našlaičių taryba, kuri galėjo būti vienasmenė ar kolegiali, padedanti valsčiaus teismui skirti globėją ir vėliau prižiūrėti globos reikalus. Šeimos taryba, kurią steigė globos teismas ir kuri buvo vyriausias globos ir priežiūros organas ir kurioje narystė buvo garbės reikalas, o ne darbas už atlygį. Studentas pabrėžė,

kad Krašte taip pat buvo nepilnamečių našlaičių prieglaudos, drausmės įstaigos. Tačiau jų veikla ir statusas buvo reglamentuojami jau nebe Prūsijos imperijos Civiliniu kodeksu, bet Krašto įstatymais.

Apie juridinius asmenis rašė V. Jokūbauskas⁷⁴. Studentas aptarė juridinio asmens sąvoką, rūšis, teismo apimtį. Autorius aptarė sąjungas, kurias pagal tapimo juridiniais asmenimis būdą suskirstė į tris sistemas – laisva korporacijų kūrimo sistema, koncesinė sistema, kai teismumas korporacijai suteikiamas valdžios, registracijos sistema, buvusi tarp

laisvos korporacijų kūrimo ir koncesinės sistemos. Taip pat aptarė, kaip Prūsijos imperijos Civilinis kodeksas reglamentuoja *vereino* (asociacijos, klubo) registravimą, įstatų reikšmę, turinį, *vereino* valdybos sudėtį, kompetenciją, juridinių asmenų atsakomybę, narių susirinkimą, jų teises, pareigas, juridinio asmens išnykimą, turto likvidavimą. Taip pat darbe buvo aptartas įstaigų steigimas, steigiamasis aktas, įstaigos įstatų pakeitimo, panaikinimo tvarka. Studentas rašė ir apie ginčų nagrinėjimą, bylų teisingumą, nuostolių atlyginimą.

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS INSTITUTAI STUDENTŲ DARBUOSE APIE KLAIPĖDOS KRAŠTĄ

Keletas darbų buvo skirti baudžiamosios teisės klausimams⁷⁵.

M. Rubinsonas rašė apie baudžiamąją atsakomybę, lygindamas Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamąjį Statutą (rus. *Уголовное уложение*), kurio normos galiojo Didžiojoje Lietuvoje, su 1872 m. Prūsijos imperijos baudžiamuoju statutu (vok. *Strafgesetzbuch*), tuo metu galiojusiu Klaipėdos krašte. Studentas tvirtino, kad teisių atėmimo priemonė, pagal Prūsijos baudžiamąjį kodeksą, labai retai taikoma: „Vokiečių įstatymai visai nežino teisių aprėžimo, kuris draustų nuteistiesiems verstis tam tikrų rūšių pramone, prekyba ar kuriuo kitu verslu. Jie visai nežino turto teisių atėmimo ir labai siaurai taiko šeimos teisių atėmimą, neleidami nusikaltėliui eiti tam tikrų globėjų pareigų <...>“⁷⁶ Tačiau studentas pastebėjo, kad „vokiečių įstatymai plačiau išdėsto ir taiko pilietinių garbės teisių atėmimą <...>“⁷⁷.

M. Breneris rašė apie nusikaltimus garbei, lygindamas šį institutą Rusijos ir Prūsijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Jis aptarė garbės sampratą: „Garbė, juridškai imant, nėra viduijinis žmogaus vertingumas, bet jo vertinimas kitų žmonių; garbė yra asmens svarbos, reikšmės laipsnis visuomenėj.“⁷⁸ Pagal Prūsijos baudžiamąjį kodeksą, įžeidimas buvo skiriamas į nuoskaudą ir garbės plėšimą. Pastarasis galėjo būti suprantamas kaip žeminančių dalykų apie asmenį viešinimas arba šmeižimas. Studentas aprašė nusikaltimo sudėtį, „paniekinimo“ išreiškimo būdus, nusikaltimo stadijas, šmeižto sąvoką, požymius, įžeidimo rūšis. Jis nurodė, kad Didžiojoje Lietuvoje galiojančiame Baudžiamajame Statute buvo įtvirtintas bendras principas, pagal kurį įžeisti galima tik juridinį asmenį. Čia pat studentas priminė Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1935 m. vasario 26 d. nutarimą J. Žalnie-

riūno byloje: „<...>, kad B.S.-to 530 str. nuostatas taikytinas tik dėl įžeidimo fizinių, bet ne juridinių asmenų. Nuskausti galima žmogų, bet ne banką, galima įžeisti tos įstaigos visuotinio susirinkimo dalyvį, bet ne patį susirinkimą“. O štai Prūsijos baudžiamajame kodekse atvirkščiai – buvo įtvirtinta, kad

„už asmens ar bendrovės kredito pakenkimą šmeižimu atsakoma labai griežtai“⁷⁹. Tiesa, Didžiojoje Lietuvoje juridinių asmenų įžeidimas buvo persekiojamas, jeigu jis buvo susijęs su turtu ar nepagarba valstybės institucijoms. Studentas darbe pateikė ir daugiau skirtingai reglamentuojamų sampratų.

IŠVADOS

Tarpukario laikotarpiu VDU Teisių fakulteto Teisių skyriaus studentai analizavo opiausias problemas, kilusias Lietuvai įgijus suvereno teises į Klaipėdos kraštą. Ne vienas iš jų suvokė, kad konfliktinės situacijos buvo „užprogramuotos“ suteikus suvereno teises Lietuvai ir tuo pačiu autonomiņ statusą Kraštui. Todėl dauguma studentų gvildeno suvereno ir autonomijos sampratą, jų tar-

pusavio suderinimą, tyrė kitų autonomiņių kraštų pavyzdžius ir lygino su Klaipėdos kraštu.

Tačiau studentams rūpėjo ne tik Krašto teisinio statuso klausimai, bet ir Krašte galiojusios administracinės, baudžiamosios ir civilinės teisės normos. Tad jie tyrė kai kuriuos šių teisės šakų institutus, išvelgami Didžiojoje Lietuvoje galiojusio teisinio reglamentavimo trūkumus.

Literatūra

Deviatnikovaitė Ieva. 2018. Lietuvių kalba Klaipėdos krašto teismuose ir mokyklose, *Logos* 96: 86–97.
Deviatnikovaitė Ieva. 2018. Statutinis teismas: įstatymų projektai, aiškinamieji raštai, diplomatų pokalbiai. *Jurisprudencija* 25(1): 91–114.

Robinzonas Jokūbas. 1934. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras. T. II*. Kaunas: spaudos fondas.
Romeris Mykolas. 1932. Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas. *Vairas* 4: 453–466.

Nuorodos

- ¹ Matulionis Jonas. 1934. Klaipėdos krašto autonomija: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-323, p. 15.
- ² Simonaitis Jonas. 1931. Laidavimas: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-170.
- ³ Pavyzdžiui, Liszt Franz von. *Das Völkerrecht*. Berlin: Verlag von O. Haering, 1902; Friesecke Ersnt. *Das Memelgebiet eine Völkerrechtsgeschichtliche und Politische Studie*. Stuttgart: F. Enke, 1928.
- ⁴ Pavyzdžiui, rėmėsi Nezabitausko atliktu Vokietijos baudžiamojo statuto vertimu.

- ⁵ Romeris Mykolas. 1922. Luomų tvarka ir papročiai. *Teisė* 1: 19–34; Romeris Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos 1926/1927 m.* 1924. Kaunas: s. n.; Romeris Mykolas. 1928. *Administracinis teismas*. Kaunas: Teisių fakulteto darbai; Romeris Mykolas. 1932. Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas. *Vairas* 4: 453–467; Romeris Mykolas. 1933. Haagos sprendimo principai. *Vairas*, 2: 183–193; 3: 285–295; Romeris Mykolas. 1932. *Dabartinės konstitucijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakulteto leidinys; Romeris Mykolas. 1994. *Konstitucinės*

- ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius: Pozicija; Romeris Mykolas. Nacionalizmas ir valstybė. *Kultūra* 5–7 m., Šiauliai; Romeris Mykolas. 1934 m. sausio 25 d. Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume. *Lietuvos aidas* 20 (1987).
- 6 Valsonokas Rudolfas. 1989. *Klaipėdos problema*. Vilnius: Vaizdas.
- 7 Voldemaras Augustinas. 1933. *La Lithuanie et ses problems*. Lille: Mercure universel.
- 8 Petkevičius Tadas. 1932. Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra. *Teisių fakulteto darbai*, t. VI. Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė.
- 9 Burkevičius V. 1931. Klaipėdos krašto konvencija. *Teisė* 20: 93–112.
- 10 Kavolis Martynas. 1933. Klaipėdiečių priekaištai naujam teismų santvarkos įstatymui. *Lietuvos aidas* 181 (1853): 8–9.
- 11 Яценко Александр Семенович. 1912. *Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства*. Юрьев (disertacija); Jaščenka Aleksandras. 1931. *Tarptautinės teisės kursas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys.
- 12 Finkelšteinas O. 1922. Mūsų įstatymai teisės šviesoje. *Teisė* 2: 19–22.
- 13 Janulaitis Augustinas. 1925. Lietuvos Teisyno reikalu. *Teisė* 7: 39–60.
- 14 Robinzonas Jokūbas. 1934. Klaipėdos krašto konvencijos komentarai. Kaunas: Spaudos fondas.
- 15 Mašiotaitė Urbšienė Marija. 1934. *Klaipėdos krašto istorijos paraštėje*. Kaunas: Sakalo b-vė.
- 16 Esmein Adhémar. 1932. *Konstitucinės teisės principai*. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys.
- 17 *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos tribunole*. 1932. Kaunas: Užsienių reikalų ministerijos leidinys; *Documents diplomatiques / République de Lithuanie*. 1924. Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys.
- 18 Šilas Povilas. 1935. Autonominio Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucija: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-409, p. 1–10.
- 19 Kanas Benas (?). Tarptautinė Klaipėdos padėtis: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-652, p. 2–6.
- 20 Gegužis Jonas. 1934. Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomijos: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-308, p. 11–21.
- 21 Matulionis, p. 9–11.
- 22 Abramavičius Calelis. 1936. Lietuvos valstybės, kaipo suverenio vieneto, santykis su autonominiu Klaipėdos kraštu: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-423, p. 9–26.
- 23 Mockus Stasys. Tautinių mažumų teisės Klaipėdos krašte. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-569, p. 3–7.
- 24 Švelnikas Juozas. 1933. Juridinis Klaipėdos krašto statusas Lietuvos valstybėje: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-279.
- 25 Krašto gubernėro D. Odry 1920 vasario 15 d. paskelbimas Santarvės valstybių valdžios perėmimas. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1920 m. kovo 1 d., Nr. 1.
- 26 Švelnikas, p. 2.
- 27 Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto manifestas 1923 m. sausio 20 d. deklaracija. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. sausio 22 d., Nr. 8.
- 28 Seimo 1923 m. sausio 24 d. rezoliucija dėl Mažosios Lietuvos Seimo nutarimo jungtis su Lietuvos valstybe. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba. Klaipėdos sukilimo 85-erių metų sukaktis. Parodos dokumentų sąrašas. <<http://www.archyvai.lt/exhibitions/klaipeda/p27.htm>> [žr. 2019 04 22]
- 29 Pasiuntinių (Ambasadorių) Konferencijos 1923 m. vasario 18 d. nutarimas apie Klaipėdos kraštą. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1923 m. kovo 1 d., Nr. 22.
- 30 Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. *Vyriausybės žinios*, 1924 m. rugsėjo 1 d., Nr. 169.
- 31 Matulionis, p. 13.
- 32 Lapinskas Juozapas Motiejus. 1933. Lietuvos suverenumas Klaipėdos krašte: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-254.
- 33 Ten pat, p. 33.
- 34 *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole*. Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys, 1932.
- 35 Lapinskas, p. 44.
- 36 Ten pat, p. 45.
- 37 Kanas, Benas (?). Tarptautinė Klaipėdos padėtis: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-652.
- 38 Ten pat, p. 8.

- ³⁹ Ten pat.
- ⁴⁰ Sirūnas Pranas. 1936. Klaipėdos krašto teisinė būklė (vokiečių juristų pažiūros tuo klausimu): *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-458.
- ⁴¹ Ten pat, p. 127.
- ⁴² Matulionis, p. 15.
- ⁴³ Ten pat, p. 16.
- ⁴⁴ Šilas, p. 10–15.
- ⁴⁵ Matulionis Jonas. 1934. Klaipėdos krašto autonomija: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-323.
- ⁴⁶ Ten pat, p. 6.
- ⁴⁷ Švelnikas, p. 16.
- ⁴⁸ Matulionis, p. 41.
- ⁴⁹ Ten pat, p. 46.
- ⁵⁰ Ten pat, p. 52.
- ⁵¹ Ten pat, p. 63.
- ⁵² Ten pat, p. 64.
- ⁵³ Sirūnas, p. 121–125; Abramavičius.
- ⁵⁴ Krivickas Domas. 1940. Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą: *habilitacijos darbas*. Kaunas: Vilniaus universiteto Teisių fakulteto leidinys.
- ⁵⁵ Gegužis Jonas. 1934. Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomijos: *diplominis darbas* (1934). VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-308; Šližys J? Klaipėdos krašto, Alandų salų, Karpatų rusų, Lenkų Silezijos ir Katalonijos autonomija: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-345.
- ⁵⁶ Ten pat, p. 84.
- ⁵⁷ Ten pat, p. 85.
- ⁵⁸ Ten pat, p. 86.
- ⁵⁹ Šližys J?, p. 41.
- ⁶⁰ Ten pat.
- ⁶¹ Šilas Povilas. 1935. Autonominio Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucija: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-409; Aglinskas Zigmantas Algirdas. 1936. Valstybės, Klaipėdos autonominių ir vietos savivaldybių įstaigų tarnautojų ir jų šeimų socialinis aprūpinimas Lietuvoje: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-424.
- ⁶² Šilas, p. 17.
- ⁶³ Ten pat, p. 46.
- ⁶⁴ Įstatymas apie algas ir pašalpas kariškiams iš jų šeimynoms. *Vyriausybės žinios*, 1919, nr. 7.
- ⁶⁵ M. Klimkaitis VDU Teisių tarybos buvo išrinktas kandidatu rengtis profesūrai. Jis stažavosi Šveicarijos universitetuose. Manytina, 1939 m. pradėjo dirbti Klaipėdos krašto Gubernatūros referentu. Žr.: Iš Klaipėdos padangės. 1939 m. sausio 5 d., *Apžvalga*, p. 4.
- ⁶⁶ Klimkaitis Stasys. 1938. Klaipėdos krašto teisingų paruošimas: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-557.
- ⁶⁷ Klaipėdos krašto direktorijos 1934 m. lapkričio 24 d. paliepimas apie juridinius egzaminus ir paruošimą aukštesnėms teismo tarnyboms. *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 1934 m. lapkričio 30 d., Nr. 133.
- ⁶⁸ Klimkaitis, p. 27.
- ⁶⁹ Ten pat, p. 27.
- ⁷⁰ Ten pat, p. 28.
- ⁷¹ Balkūnas Kazimieras. 1934. Nepilnamečių globa Klaipėdos krašte: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-292, p. 5.
- ⁷² Balkūnas, p. 9.
- ⁷³ Balkūnas, p. 12.
- ⁷⁴ Jokūbauskas Vladas. 1936. Juridiniai asmenys Klaipėdos krašte: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-441.
- ⁷⁵ Rubinsinas Movša. 1939. Teisių atėmimas Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto Baudžiamuosiuose statutuose: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-626; Breneris M?. (?) Nusikaltimai garbei mūsų ir Klaipėdos krašto B. S.: *diplominis darbas*. VDU Teisių fakultetas. VU Bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 85-642.
- ⁷⁶ Rubinsonas, p. 28.
- ⁷⁷ Ten pat.
- ⁷⁸ Breneris, p. 36.
- ⁷⁹ Breneris, p. 51.